

Глаголскиот вид во негираните форми на императивот во македонскиот јазик и во чешкиот јазик

Максим Каранфиловски

Во македонскиот јазик императивните форми од свршени глаголи се мошне ограничени – некои форми се целосно лексикализирани, а други имаат стилска нијансираност на искажување услов со совет, препорака или предупредување. Интересни се негираните форми на императивот и глаголскиот вид во нив. Тие се употребуваат со значење на совет, препорака или предупредување. Овие функции и употребата на глаголскиот вид во нив во македонскиот јазик се споредуваат со соодветните во чешкиот јазик.

Негативна форма на императивот или негиран императив во современиот македонски јазик се прави со негацијата *не* која вообичаено се јавува пред глаголите од несвршен вид, а во посебни случаи се употребува и со глаголи од свршен вид. Другата можност за образување негиран императив е со синтаксичката конструкција *немој, немојте + да + глагол* од несвршен или свршен вид. Притоа основното значење на негираниот императив во македонскиот јазик, како и во другите словенски јазици, е искажувањето забрана, т.е. прохибитив. Употребата на свршен вид со негиран императив ја претвора забраната во застрашување, заканување или предупредување на неповолни реакции или последици за оној кому му е упатена таквата порака. – *Не појди, ако смееш! Ај, не појди, па ќе видиш што ќе те снајде!*

За состојбите со негираниот императив во современиот македонски јазик пишуваат Блаже Конески и Кирил Конески. Според нив бројот на свршените глаголи што се употребуваат со негиран императив е прилично ограничен и се сведува главно на неколку глаголи кои се јавуваат во ваков контекст: *даде, убие, биде, рече, умре, стапи, изгори се, набодни, стори итн.* Некои од овие глаголи можат и речиси целосно да се лексикализираат, како на пр. *Не дај боже/ не дај боже/ не дајбоже* со значење искажување желба да не се случи нешто лошо, несакано, непожелно: *Не дај боже да се разболиш, тешко тебе!* Некои од овие глаголи влегуваат во состави на некои фразеолошки изрази или пословици: *не речи двапати, не умри магаре до зелена трева.* Во сите вакви случаи не се работи за чист императив туку за нијансирано предупредување или искажување желба да не дојде до несакано дејство. Некои вакви

пословици имаат и чисто прохибитивно значење како на пример пословицата: „*Не стори, да не најдеш*“ или „*Во здрава нога трн не набодни си*“.

Во својата *Граматика на македонскиот литературен јазик* Блаже Конески дава примери со употреба на свршени глаголи во негиран императив со кои, всушност, се добива ефект или значење на застрашување на соговорникот: *Ајде не земи го, па ќе видиш што ќе ти направам! – Не дојди, па ќе видиш што те чека!* (Конески, Б., 1967, с. 416). Стилистичката мотивираност на ваквите изрази е мошне силна и со нив се искажува зголемен ефект на застрашувањето во однос на истото значење искажано само со услов: *Ако не го земеиш, ќе видиш што ќе ти направам! – Ако не дојдеш, ќе видиш што те чека!* И во овие случаи сметам дека стилистичката вредност на ваквите реченици е поголема од онаа на обичните условни реченици и дека поради тоа тие се потенцијално мошне интересни за сите оние кои сакаат со својот исказ да постигнат посилен ефект од оној што им го нуди обичната условна реченица.

Формите на негираниот императив се употребуваат и во искази со кои се искажува некакво предупредување или опомена, потсетување на соговорникот. Кирил Конески (1972, с. 131) смета дека ваквата употреба на негираниот императив од свршени глаголи не е обична во македонскиот јазик, иако наведува примери од делата на К. Чашуле: *Не заборавете, ако дозволите – јас бев испракан на два пати на највисоки политички училишта? – Сокријте го нејзиниот труп и не дозволете никој да разбере дека си ги пресекала вените.* (Конески, К., 1972, с. 131).

Негираниот императив мошне често се употребува во јазикот на дневниот печат и тоа најмногу во текстовите на рекламите и огласите, во разни написи со совети од најразличен вид или текстови кои содржат некакви упатства и препораки или предупредувања. Таков карактер (кратки совети, препораки и предупредувања) имаат и текстовите во хороскопите објавувани во дневниот и во ревијалниот периодичен печат.

Вакви текстови се среќаваат како во македонскиот јазик така и во сите други словенски јазици. Тоа е основната и главна карактеристика на ваквите текстови во сите словенски јазици. Во тој поглед меѓу нив нема поголеми разлики. Па сепак, дури и со лесно читање и без подлабоки анализи може да се забележат извесни разлики меѓу словенските јазици во поглед на присутноста на формите со негиран императив во текстовите со ваков карактер.

Во македонскиот јазик во текстовите на рекламните објави во печатот прилично често се употребуваат императивните форми. Со малку намалена честота се употребуваат и формите со негиран императив. Таквите пораки во себе содржат обично совет или препорака: *Не ја пропуштајте можноста! Не пропуштајте ја можноста да освоите вредни награди со...; Започ-*

наа летните попусти во... Не пропуштајте! Сега не брзајте, извадете документи кога Вам Ви одговара! Не дозволувај да те возат...; За одмор без проблем – не одете без синопен; Не чекај, твојот иден најдобар пријател те очекува во еден од нашите салони.; И не заборавајте, зборувате за 0 ден./ мин. во мрежата на...; Доколку знаете или пак се сомневате во постоењето на нелиценцирани компјутерски програми во вашата фирма, не дозволувајте таа „дупка“ во вашето работење да се прошири до степенот да ве остави вас и вашата фирма „боси“.

Советите и препораките се мошне чести во написите кои содржат популарни здравствени совети: *Не казнувајте се поради малото уживање во колачот...; Не уништувајте ме, ве молам! Не шокирајте го организмот.; Не пијте лекови на своја рака.* Пораките со најразлични совети или препораки се среќаваат и во текстовите во дневниот печат или во ревијалните модни списанија. Можат да се однесуваат на совети упатени до младите, а може да се однесуваат и на сите возрасни групи: *Не лепете ја чантата за уво секогаш кога ќе слушнете дека свони телефон.; Не трчајте по ѓезвето секогаш кога ќе се случи нешто непријатно.; Не излегувајте на места каде што навистина можете да си го слушнете сопствениот глас.; „Не излегувај со мокра коса, ќе настинеш.“ – Практикувајте ја фразата, но не кажувајте ја на глас.; Наместо да љубоморите, не пијте, не пушете и работете повеќе.; Не оставајте впечаток дека сте отсутни од домот.; Никогаш не праќајте ваша слика (или нешто друго) некому преку е-пошта, освен ако вашите родители не го одобрат тоа.; Избори се! Не молчи!; Не занимавај се со политика: Спиј, работи, молчи и јади.; Некои пораки имаат карактер на повик или потсетување: Не заборавајте да ја пополните вашата годишна даночна пријава (образец „ПДД-ГДП“). Понекогаш негиран императив може да се најде и во насловот на некоја книга: „Не губете ги нервите поради ситниците во љубовта“.*

Негиран императив има и во текстовите со предупредувања отпечатени на кутиите со цигари: *Заштитете ги децата: не дозволувајте да вдишуваат чад.*

Пораки со совети кои можат да имаат и карактер на предупредување може да се сретнат и во друг тип текстови во дневниот печат: *Не ги вознемирувај граѓаните.; Не ме вади од памет.; Не кревај паника.; Не очекувајте воодушевување.*

Како што може да се види од наведените примери во сите случаи глаголите употребени во формите на негиран императив се од несвршен вид. Единствениот пример со глагол од свршен вид има во примерот: *Не биди коцкаст, забавата е во кругот!* Меѓутоа и овој глагол во македонскиот јазик, иако во основа се дефинира како свршен, може во определени случаи да се реализира како глагол од несвршен вид. (Конески, К., 1972, с. 121). Исто така може слободно да се заклучи дека доминантен начин на образнување

на негацијата е со едноставно додавање на не пред глаголот. Другиот начин на образување негиран императив со немој или немојте е многу поредок во ваквиот тип текстови: *Немојте да судите, порача Јелена Јованова.*

Во текстовите на хороскопите објавувани во дневниот и во ревијалниот печат мошне често се употребуваат формите на давање совети или препораки, а нешто поретко и предупредувања. Таквите совети, препораки или предупредувања често се изразуваат преку императивните форми како во нивната позитивна така и во нивната негативна форма. Негираниот императив е практично една од вообичаените форми на изразување содржини со карактер на совет, препорака или предупредување: *Не претерувајте со премногу работа, одвојте малку време за прошетка и релаксација со саканата личност; Не драматизирајте. Работите полека ќе си дојдат на свое место; Не консумирајте ладни напивки; Не дозволувајте моменталната ситуација да ве извади од колосек и да ви ја разниша самодовербата; Не заморувајте се со семејните проблеми ...; Ако почетокот не ве радува многу, не губете трпение и верба; ... Не надевајте се многу на романтични вечери и сентименталности; Не обидувајте се да ја подобрите состојбата на нелегален начин; ... Не чекајте до последниот момент...; Не се тревожете на приговорите на семејството; Не се задоволувајте со второ место...; Не двоумете се да побарате помош...; Не бидете многу строги кон себе.*

За разлика од другите текстови во хороскопските текстови многу почесто се среќаваат примери на негиран императив со формите немој, немојте: *Немојте да дозволите тоа да се одрази на вашиот однос со соработниците; Немојте да паничите, бидејќи стравот може само да ве блокира; Немојте премногу да се оптоварувате; Немојте тврдоглаво да ја комплицирате работата; Немојте да го менувате мислењето; Немојте да бидете изненадени; Немојте да предвидувате неизвесни ситуации...; Немојте да влегувате во конфликти со вашиот партнер; Немојте да се нервирате; Немојте да заборавете на насмевката; Немојте да се зачудите кога околината ќе почне да ве озборува и да ве избегнува; Немојте да се испровоцирате...* Од наведените избрани примери може лесно да се заклучи дека во ваквите примери се можни и двата вида, што е и очекувано со оглед на практиката во современиот македонски литературен јазик (Конески, К., 1974, с. 164). Во поглед на значењата се среќаваат веќе спомнатите значења на совети, препораки и предупредувања.

Во чешкиот јазик негираните императивни форми се исто така чести во текстовите на медиумите со рекламен и советодавен карактер, како и во текстовите на хороскопите кои исто така содржат совети, препораки и предупредувања: *Nevypínejte terminály...; Neváhejte, již je prodáno 45% bytů...; Nezapomeňte!* Во текстовите на хороскопите ваквите форми се мошне чести и во тој поглед чешкиот јазик не се разликува од другите словенски јазици:

Nebojte se ostřejších střetů; Nesnažte se něčeho dosáhnout hned a za každou cenu. Nespoléhejte jen na šťastnou náhodu...; Netrhejte žádnou smlouvu, nerušte uzavřené dohody; Nehrňte se bezhlavě do něčeho, o čem toho moc nevíte; Neplýtvajte časem a penězi...; Ve všedních dnech nelitujte času ztraceného běháním po úřadech...; Když něco chcete, nestyďte se vyjádřit to nahlas; Sny nepodceňujte, předtuchy neumlčujte; Do cizích problémů nestrkejte nos; ...ale moc najevo jim to nedávejte; Nahlas však o svých plánech nemluvte... Наведените примери од чешкиот јазик покажуваат дека е можна употребата и на двата вида, но со изразита доминација на несвршениот вид. Се разбира дека и во овој случај е неопходен поголем корпус од анализирани примери за да може да се изведе попрецизен заклучок.

Може да се заклучи дека во македонскиот јазик, а и во чешкиот јазик во ваков контекст и со значење давање некаков совет, препорака или предупрадување, практично доминантен е несвршениот вид. Во македонскиот јазик доминантен е невршениот вид додека свршениот е практично исклучен, а двата вида се појавуваат почесто кај формите на негираниот императив образувани со немој, немојте.

Во чешкиот јазик во употреба се двата вида, но се чини со доминантна употреба на несвршениот вид. Сепак, за да се потврди ваквиот заклучок неопходно е истражување врз поголем корпус примери.

Литература:

- BENACCHIO, Rosanna, 2005. *Употребување глаголногo вида в утвердительных формах императива в славянских языках: сопоставительный анализ*. Padova 2005, с. 111.
- КАРАНФИЛОВСКИ, Максим, 2008. Глаголскиот вид во императивот во македонскиот и во другите словенски јазици. Во: *Реферати на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид, 10–16 септември 2008 година*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, с. 155–164.
- КОНЕСКИ, Блаже, 1967. *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје.
- КОНЕСКИ, Кирил, 1972: Употребата на негирани императив од перфективни глаголи во македонскиот јазик. *Македонски јазик XXIII*, с. 117–132.
- КОНЕСКИ, Кирил, 1974, Значењата на императивот во македонскиот јазик. *Македонски јазик XXIV*, 1973, с. 131–156; *Македонски јазик XXV*, 1974, с. 145–167.

Slovesný vid v negativních tvarech imperativu v makedonštině a v češtině

V negativních a imperativních tvarech v textech s významem rada, doporučení nebo upozornění se v makedonštině používá v podstatě nedokonalý vid.

Na rozdíl od makedonštiny se v češtině v různých textech používají oba vidy s tím, že určitou přednost má nedokonalý vid.